

לימוד על ריק

לימוד על ריק —

להבין איך מרגישים כשמבינים משהו חדש:
 פנים הבנה, ערך — אי הבנה: הפנה פניך אל ערפך
 ותבין את מה שקדם לא הבנת.
 משהו זר מחלחל, מפנה לו מקום במח
 דוחף הצדה מה שידוע כבר, נטמע עמו
 מצטופף בפנים: בחוץ — נכרת הצטופפות קלה זו
 במבוכה, תחושת אילות מה,
 וכאב לא ברור — לההדרף;
 יצור של טחן עתיד קצר למען עצמי
 כמו שאדם בן ת' נרשם לא' של משהו
 כל דבר המדרג בשלבי זמן ותכן —
 מן הקל אל הקשה, שפה חדשה
 מהפשוט למרוב — אדם נוטה למות
 עם עתיד מיונה ונתון לתפישה —
 תחושת עתיד, צבירת עתיד מקשי מאד הטמון בתכן הטרי:
 תפישת שפה להביע.
 דומה לכוס ותחתית כפולה לה ורבועה ומעשרת
 תחתיות מאריכות את תכולתה כליונה אךך חיייה
 כוס יוצרת לעצמה משטחי עמק חדשים
 והפאב שבכך מלוה שבירה ורסוק וקריעה פנימית
 של חלקים מפני חלקים חדשים;
 כל פעם שאתה בא' של תכן נסתר ת' של תכן קודם
 נדחס בכח נמחץ ונטמע
 זו הפאבה של בני תרבות
 והא' האחרונה תמחק את כל הת'
 תלבין הכל במקף,
 הא' האחרונה.

חמר מפלא — הספיר הסינטטי

מעבר להרים ולגבעות
 מעבר לכוכבים בני שש הקצוות
 על גבעת הטרשים,
 חותכים ומלטשים;
 "את האבקה הלבנה מכניסים לתנור בחם 2040"
 (צ'לסיוס)
 אבקות קסומות ערוכות לגבישים —
 חמש אבני ספירים כחלים במקסרות,
 של אגדות — חקמה ובריאות:
 אבן עגלה סופית,
 אבן אליפסית,
 אבן פפה אגסית
 אבן לב מרקזה ומרקזה בצורת ביצה;

וכלן בדרגת הקשי — 9
 הסתכלו במקף, בתהליך ההצטרפות,
 7 שעות תמימות ברציפות
 גביש קשיח ומסדר כמו עפר
 במי שפיר רותחים ב-1000° — ימים ספורים,
 תחמוצת הטיטאנים הצורכת מעלה בו מחטים
 מחטים ולחשי רז נחשוניים,
 בשלושה מישורים;
 מעבר להרים ולגבעות, במקונות,
 במשור ולהב יהלום —
 אני ורצה לראות —
 איך אבן הספיר במעבדה משלמת
 את אבן הספיר הכחלה
 איפה מנחת האבן הפלילה
 מעבר להרים ולגבעות
 מעבר לכוכבים בני שש הקצוות.

41 ר' סיום הקטע מיום י"ג חשוון [תרע"ג]. מאזניים, לג, 352, א.
 42 י"א חשוון, תרע"ג; שם, 346, א; י"ג חשוון, שם, 346, ב — בהיות פוגל בסטנוב, עיר מולדתו; ח' חשוון, תרע"ג; שם, 349, א; וכן ח' סלו, תרע"ג, שם, 353, ב, בקומרנה.
 43 ר' למשל הקטע מיום י"ד סלו [תרע"ג] [מאזניים, לה, 19, ב]. עדיין בקומרנה: "ככל זאת אני כותב עור אליה [...] וח' — אכתוב אליה לפי שעה"; וכן: "איני רוצה לענות לה תיכף, אם אפילו אחליט להשיב לה — על כל פנים לא מחר, לא נחנץ. משחק ילדים, תקופה שנגמרה" (מאזניים, לה, 54, ב, ועד [1914], 1.4, שם, 55, ב).
 44 20 בנובמבר [1913], בווינה, מאזניים, לה, 321, ב. המעבר לעיר זו, שלא האירה פניה לפוגל, החריפה את עמדותיו.
 45 "ח' כמעט שנשכחה ממני בזמן האחרון. לכתוב אליה הריני מתעצל וגם אול החומר. היא מתחילה מפנה את המקום שתפסה בליבי... היא בעצמה אשמה: היא מוללת בכתיבה. אני עסוק [...]". [1913], 12.4, שם, 244, א; "ח' כבר חלדה לכתוב. פסה האגדה" (2.12.1913, שם, 322, א); "חנה ממה, חסל" (24.1.1914, שם, 323, א). ואולי אין זה מקרה, שבין שתי ההתבטאויות האחרונות בא הקטע החריף ביותר ביחס לאפשרות ההתאבדות (14.1.1914, שם, 322-323). הנמקה המפורשת היא "העדר אשה... ואפשר העדר ידיר-יודיר...".
 46 ביטוי אופייני הוא: "המכתבים [מהאם, שצירפה גם מכתבה של ח' שמחוני קצת, ומייד:] הייתי כמצב רוח מרומם, חגיגי, ח' פירטה קצת [...]". (יג חשוון [תרע"ג], מאזניים, לג, 352, א).
 47 ר' הערה ג, שקר על "בעיית המשכיל המפתה", שהוא בדרך כלל מורה של הבת (עיונים ב"בסתר רעם", מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, מבחר מאמרים על יצירתו הסיפורית, תל-אביב, 1973, עמ' 212).
 48 28.1.1913, בווינה, מאזניים, לה, 95, א.
 49 קומרנה, ח' חשוון, תרע"ג, מאזניים, לג, 348, ב.
 50 [1913], 24.8, מאזניים, עד, 248, ב. בתוך הקטע נמצא גם לגלוג עצמי של פוגל: "זה עלול למלא ריח אובה וגעגועים על להתמססות...". וכן רמז למעצור הנפשי — "גם מלה קטנה מלאה תוכן [האבה?]. שקודם לא חייתה לה, וגם עכשיו עדיין אין לה אפשרות להיאמר — חוצצת... חניה...". [1914], 3.3, מאזניים, לה, 54, ב. במלה "פוליטיקה" השתמש פוגל לשם הבחנה בין חסו לאם, צ' ולבתה ח' (לעיל, עמ' 24). כאן היא מציגת תוכחה עצמית, שיקולים בלתי ענייניים שלו עצמו, ביחס לקשר עם ח'.
 52 ר' ד"פ, 16.
 53 [1914], 3.5, מאזניים, לה, 56, א-ב.
 54 [1914], 30.6, מאזניים, שם, 56, ב.
 55 ר' למשל הקטעים מהתאריכים 11.8.1916 [1916], 24.8, מאזניים, לה, 275-274; וכן 3.10.1916, מאזניים, לו, 182, ואלף.
 56 כדי להטעים הנחתו (ר' לעיל הערה 37), חוזר בירק ומזכיר את גילורו — פענוח מוטיב הנחשים בשיר מלח וותיק של קולרידג', כדימוי להשתקעו של המשורר בסמים, על פי מכתביו (שם, עמ' 24-25, 286, 288).
 57 ר' מאמרי 'סמל משני וסמל עיקרי בשירת ביאליק', ירושלים, יג (3), ירושלים, תשל"ט, עמ' 57.
 58 אחר הצירים של פוגל כפנסק השירים בריוס II הוא של הנערה הרוקדת (ר' פאקסימיליה בגליון הבא של עתון 77), ברם אין הציור מתקשר עם ח' דווקא.
 58 את גילה של ח' מזכיר פוגל ביומנו כשהוא מקבל מכתב, ותמונה, עד ש'נסתערה נפשו" (כדלעיל, עמ' 24); "בת חמש עשרה" (מאזניים, לה, 54, ב). פרשת האהבה ראשיתה שלוש שנים קודם לכן, מאזניים, לג, 352-353.
 60 בנקודה זו מתאים השיר פעמים אני (הדממה, גנוזים; מאזניים, מז, 1978, עמ' 5, ב); אפשר לראות כנמענת מעין קונפידנט לה מוסר הדובר את רחשי ליבו, חוכה, אומנם, להבנה (יודמעה כבדה יורדה עיניך); אך בה במידה יכולה הנמענת להיות אותה ח', בחילוף תפקידים לגבי המתואר ביומן; הדובר הוא הרמלה ליבו, והנערה שותקת, ביטואציה הנעדרת מתיחות ארוטית.
 61 אין זו הדרך היחידה לדרמטיזציה. מבין שני השירים לדינה, למשל, מתוך ערפל כתוב בהווה ובעתיד, ואילו על שפת הבריכה כולו כעבר. בעיית הזמנים ומשמעותם הדרמטית היא אחת המעניינות והמורכבות, בפרוזה כבשירה, בכלל מרבה פוגל להשתמש בשיריו בלשון עתיד — לציון פעולה נמשכת (קבועה, או גורלית), יותר ממשוררים אחרים.
 62 כ' חשוון [תרע"ג], מאזניים, י, 353, א.
 63 ברדיצ'בסקי הוא המעצב את הידיים כסינקדוכה עיקרית של האשה (פת לחם, מעירי הקטנה, ורשה, תר"ס, 94, בלעדיה, כל סיפורי, תל-אביב, תשי"א, כ, א; עשיר ועני, שם, פא, א), ואף של הנבר (נידויה של מתה, שם, רה, ב), אצל פוגל מתגלגלת "ידך החולמה" לזעל בסניקדוכה חסרת הקשר — וירייה הלבנו נגמור" (הדממה, כז), וכן אצל אלתרמן: "ואפילו ידך הלבנה אשמה היא" (שירים שמכבר, תל-אביב, 1972, 19).
 64 רוזנדרוף נזכרת ביומן בשני קטעים — בתאריכים [1914], 3.12, 1.2.1915, בראשון מעיר פוגל, הכולל מ"זוהמת המון זו" כמעצור: "ואין אפשרות לכתוב כלום" (מאזניים, לה, 272, א), עם זאת, בנוסף לשיר דלעיל, נותר מתקופה זו כ"י אל דודי" (ארבעה שירים).
 65 בקטעים מיום 14.1.1914, 24.1.1914 נזכרת ברפרף אחת "שחורת העיניים" שפוגל מתראה עימה יום יום, אך בפירושו — "להתאהב דומני שאי אפשר לי עוד" (מאזניים, לה, 322, ב; 323, א).
 66 בסיוג מה אפשר להצביע על קשרים אחרים, שאינם כה חדים: בשיר העלו מהרה (ד"פ, 171) תמונת העלאת הנרות כטרם הריקוד הסוער מקבלה לה התמונה — "אז אדליק שני נרות/...] כי תחול לי אהבה" (הדממה, מד); ואילו הראייה — "את המלכה אסער, אדא", נזכרת רק בקשר ל"דינה", בהחלקתה על הקרח (ד"פ, 152).
 67 ייתכן, כדעת גנים, כי כאן מקורו של רעיון הגלגול (ד"פ, 68), מכאן אך כפסע לצד נוסף בחילופי התפקידים: 1. המשורר מתייחס לאהובתו כאביו אליו עצמו; 2. האהובה היא אביו; 3. הבת היא אמו. ברם בין השלב השני לשלישי חלה הפלגה גמורה.
 68 רק כך מתבררת משמעות פתיחתו של השיר: הביטוי "חלום אבי ער בערים" הוא חסר משמעות בשיר אהבה "אל האשה", ללא הכרת הקשר דלעיל, ור' גם צ, לו, "לפני השער האפל, מולד כב, 221, 1964, ב.
 69 ר' סיווגו של פגיס (ד"פ, 67) לשירים 21-32 של שער, לאלה יש להוסיף שישה שירים גנוזים, שיראו אור עם שירי לעבר הדממה (ור' כאן, עמ' 23); ארבעה שירים גנוזים שכבר קובצו (ד"פ, 153; 189-191), וכן שני שירי אם לילדה (הדממה, לט; לו, מקבילים במידת מה לשירי אצלי הינן [שער, 32], המסיים את "שירי הנערה" בשער).
 70 אושר המשפחה — ר' סונגת קרויצר, דביר, תל-אביב, תשל"ה, 89-174, כיום יש גם דוגמא הפוכה — של מספר, ברומן של הסופרת נעמי פרנקל, דודי ורעי: סיפורי הגברים שבחבורה (עם עובד, תל-אביב, 1978).
 71 ר' למשל והיה בחשכת הערב (שיר טאטארי) של טשרניחובסקי (שירים, א, תל-אביב, 1966, עמ' 47 — אחד השירים המוקדמים) — לפני פוגל; י' זילברשלג, שירי נערה, התקופה כרכו, תר"ץ, 406-409 (עשר שנים אחרי פרסום הראשונים בשירי הנערה של פוגל, וכנראה בהשפעתו). אף בשיר מצויה דוגמא הפוכה, של דובר גברי בשירי משוררת, בשיריה של יונה וולך.
 71 הדוברת-האשה שהיא מעין 'פאם פטאל' מצויה בשיר הגנוז אמרתי לגברים (ור' הדממה, וכן המבוא, והערה 56 שם), החוקיות הפנימית של האמפתיה המיוחדת עם דמות הנערה מביאה להתפתחות הדמות הנשיית בכיוונים שונים.
 72 ר' ניתוח השיר על שפת הברך על ידי ע, צמח (גזית ז', 117-115), צמח אינו מזכיר אליפסיות, אך הוא מרבה לציון על שפת הברך של שבויר זה וכן שורות ריקות שבין הבתים, ואף "שורה ריקה של שתיקה".
 72 על נגמת האחרונה האנושית בשירת פוגל, ולנוכח הפרק הראשון ('עם כל העניים') בלעבר הדממה בפרט, עמדנו במבוא לספר.
 73 השיר כי תרקדי הוא האחרון בשער השירים השלישי בהדממה — 'לחיי הבת', הכולל עשרה שירים (ל"ג-מ"ב), עם זאת, העריכה של פוגל איננה ח'ד-משמעית בקביעותיה.